

תקציר

רקע

מערכת ההשכלה הגבוהה במדינת ישראל עברה תמורות רבות במהלך השנים, אך התמורה הגדולה מכולן התרחשה בשנות התשעים, בד בבד עם מגמה עולמית של התרחבות החינוך העל תיכוני. האופן שבו הוחלט להרחיב את מערכת ההשכלה הגבוהה בארץ היה על ידי הפיכתן של המכללות למוסדות אקדמיים מעניקי תואר אקדמי. תהליך זה הביא ליצירת מוסדות אקדמיים (מכללות אזוריות) שחלקם מצויים בפריפריה הגיאוגרפית של מדינת ישראל ותכליתם להנגיש את מערכת ההשכלה הגבוהה בפני אוכלוסיות וקבוצות שהגישה למערכת הייתה חסומה בפניהן בעבר.

הדיון האקדמי בתופעת ההתרחבות של מערכת ההשכלה הגבוהה בעולם בכלל וגם בישראל העלה שתי שאלות בסיסיות הנוגעות לאי שוויון: ראשית, האם התרחבות מערכת ההשכלה הגבוהה אפשרה לאוכלוסיות חדשות להשתלב בה, או במילים אחרות, האם התהליך אכן הנגיש את המערכת לאוכלוסיות חדשות? שנית, האם המערכת המורחבת מציעה לאוכלוסיות החדשות הזדמנויות דומות לאלה של האוכלוסיות המסורתיות? המחקר הנוכחי מנסה לתת מענה, ולו חלקי, לשתי שאלות אלה מתוך בחינת המקרה הפרטי של המכללה האקדמית ספיר.

מכללת הנגב על שם פינחס ספיר הוקמה במועצה האזורית שער הנגב - בין שדרות לנתיבות - בשנת 1975. כיום היא המכללה האזורית הגדולה בארץ, אחת מתוך 12 מכללות אזוריות שהוקמו כדי לספק הזדמנויות חינוכיות לאוכלוסיות המתגוררות בפריפריה הגיאוגרפית של ישראל וכדי להנגיש להן את מערכת ההשכלה הגבוהה. כמו כן, המכללה האקדמית ספיר היא אחת משלושת המכללות הראשונות שקיבלו את אישור המל"ג לפתוח תארים עצמאיים, והיא מציעה גם מסגרות לימוד ייחודיות: בית הספר לתקשורת והחוג לאמנות הקולנוע והטלוויזיה. המכללה האקדמית ספיר היא אבן בוחן לבירור השאלות הנ"ל משום שהיא נועדה לקלוט את אוכלוסיית הפריפריה הדרומית של ישראל, שנגישותה להשכלה הגבוהה הייתה עד כה נמוכה מאוד. אם ייחשף קיומו של אי שוויון במסגרת זו, שחרתה על דגלה את השאיפה להקטין פערים, נוכל ללמוד אולי שתהליכי אי שוויון בהשכלה הגבוהה הם כמעט בלתי נמנעים, בהיותם נובעים ממאפיינים מבניים של המערכת.

סוגיית אי השוויון במערכת ההשכלה הגבוהה היא מהסוגיות הנחקרות ביותר בספרות האקדמית הסוציולוגית, אך בעוד שרוב העבודות בתחום עוסקות ברמת ניתוח בין מוסדית או בין מדינתית, הרי ייחודה של העבודה הנוכחית טמון בהתמקדותה ברמת הניתוח התוך מוסדית,

כלומר באמצעות השוואה של מאפייני הסטודנטים בין החוגים השונים באותו המוסד. ואכן, במחקר זה אנסה לבחון יחסי אי שוויון ויחסי מרכז-פריפריה כפי שהם באים לידי ביטוי בקשר שבין שיוך גיאוגרפי של הסטודנטים ובין חוגי הלימוד שבהם בחרו במכללה האקדמית ספיר.

שיטה

העבודה מתבססת על קובץ נתונים של המכללה האקדמית ספיר המכיל משתנים דמוגרפיים, גיאוגרפיים וחברתיים-כלכליים של סטודנטים שלמדו בתארים העצמאיים של המכללה בשנים 1995-2003. מטרת הניתוח הסטטיסטי, מעבר להצגת נתונים תיאוריים, היא לבחון מגמות של חלוקה פנימית בין מרכז לפריפריה בין החוגים השונים. בניתוח זה מושם דגש על יוקרתם של חוגים ועל המיקום הגיאוגרפי של הסטודנטים הלומדים בהם. הניתוח יתבצע באמצעות רגרסיה לוגיסטית רבת קטגוריות, שבאמצעותה אפשר לאמוד את ההשפעה של סדרת משתנים מסבירים (כגון המחוז שממנו הגיע הסטודנט או האשכול החברתי-כלכלי של מקום מגוריו) על הסיכוי להשתייך לקטגוריות השונות של המשתנה התלוי (חוגי הלימוד).

ממצאים

- הרוב המוחלט של הסטודנטים הלומדים במכללה מגיע ממחוז הדרום.
- ציון הבגרות והציון בבחינה הפסיכומטרית של הסטודנטים המגיעים למכללה ממרכז הארץ לא היו מאפשרים להם להתקבל לאוניברסיטאות באזור מגוריהם.
- נראה שקיים שוני מהותי בהרכב החוגים במכללה האקדמית ספיר מבחינת הסטודנטים הלומדים בהם.
- בחוגים הממותגים כיוקרתיים (החוג לתקשורת והחוג לאמנות הקולנוע והטלוויזיה) קיים שיעור גבוה יותר של סטודנטים ממרכז הארץ, זאת לעומת שיעור נמוך בהרבה של סטודנטים ממרכז הארץ בחוגים הפחות יוקרתיים (מנהל ומדיניות ציבורית, ניהול ובקרה תעשייתית).
- נראה שקיימים גם יחסי מרכז-פריפריה פנימיים, קרי בתוך מחוז הדרום, כך ששיעור הסטודנטים המגיעים מיישובים שמשתייכים לאשכול חברתי-כלכלי גבוה - גבוה יותר בחוגים היוקרתיים לעומת החוגים שאינם יוקרתיים.

